

UREĐENJE SREDIŠNJEGA DIJELA SPLITSKE RIVE

Uvod

Splitska Riva pripada najpoznatijim i najprepoznatljivijim hrvatskim razglednicama. To je prema općem uvjerenju središnji, najvažniji i najljepši dio splitskoga javnoga gradskog prostora. Kroz svoju je dugu povijest mijenjala veličinu, uporabljivost, uređenost i opremljenost, ali je uvijek bila glavno mjesto svih gradskih zbivanja – odlazaka, dolazaka, trgovanja, šetnje, opuštanja, slavlja i prosvjeda. To je topao i otvoren mediteranski prostor te svojevrsna pozornica i barometar svih društvenih zbivanja. Masovna kulturna, športska, vjerska, gospodarska i politička zbivanja na tom golemom javnom prostoru imala su posebnu važnost i znakovitost u svim državnim okvirima u ovim krajevima, osobito u proteklih stotinjak godina. Posebnost i čarobnost prostora nesumnjivo su osjetili i prigrlili i svi stalni ili povremeni gradski posjetitelji, tako da se na Rivi, osobito u toplijem dijelu godine kada je tu posebno živo i danju i noću, čiju brojni svjetski jezici.

CENTRAL SEAFRONT REFURBISHMENT IN SPLIT

The article depicts large-scale refurbishment and utility-renovation activities that are currently being undertaken in the central part of the Split seafront promenade, which is one of the most popular public spaces in Croatia. This part of the Split seafront was created by gradual reclamation of sea in front of the Diocletian's Palace, and by the final reclamation activity as undertaken during the brief French occupation in the early 19th century when the seafront to the west of the Palace was also reclaimed. New classicistic buildings subsequently built in this zone enhance even more the natural beauty of this popular sea shore promenade. Two prize competitions were organized for this huge refurbishment effort, and the works are currently carried out in accordance with the prize winning concept developed by the Zagreb-based team of authors known as 3LHD. Although the start of the work did not pass without heated discussions and protests, the works are now progressing quite well and are expected to be completed in early May 2007. This completion will coincide with the Split Day celebrations and with a great religious procession held at that time of the year in the honour of St. Dujam, the famous Split Patron Saint. Many agree that the solution selected for this improvement does not alter the recognizable look of the seafront promenade, and that it even enhances the image of this popular meeting place, while also vesting it with an additional charm and sense of harmony through well conceived interventions into the existing urban services and green spaces. Nevertheless, the works are quite costly as the municipal services along this promenade are in poor state of repair and have to be fully replaced.

Odnedavno se središnji dio splitske Rive temeljito uređuje. No kako se, uz Trg bana Jelačića u Zagrebu i Stradun u Dubrovniku, radi o jednom od najvažnijih gradskih prostora u Hrvatskoj, sasvim je razumljivo da

se takvom gradilištu posvećuje posebna pozornost. Ne čudi stoga što o obnovi Rive svatko ima posebno mišljenje i što je potpuno uvjeren kako je u pravu, neovisno o tome zalaže li se za ili osporava usvojeno rješenje i radove. Jednostavno svatko Rivu doživljava svojom, nerijetko se čuje da je to "gradski tinal" (dnevni boravak), i stoga je sasvim razumljivo što su svi uvjereni kako moraju imati i iznositi vlastita mišljenja. To što se ponekad u žaru raspravljanja očituje malo previše žestine i strasti valja protumačiti samo poznatim značajkama mediteranskoga temperamenta. Ono što je ipak nesumnjivo jest to da je Riva dosad bila u potpunom neskladu sa svojim značenjem. Bila je na neki način nesređena mješavina raznovrsnih stilova, prekrivena raspucanim i na mnogo mjesta oštećenim asfaltom te dotrajalim kamenim obalnim pojasom, pretrpanim i međusobno neusklađenim "štekatima" (općeprihvaćen ali pomalo nep-

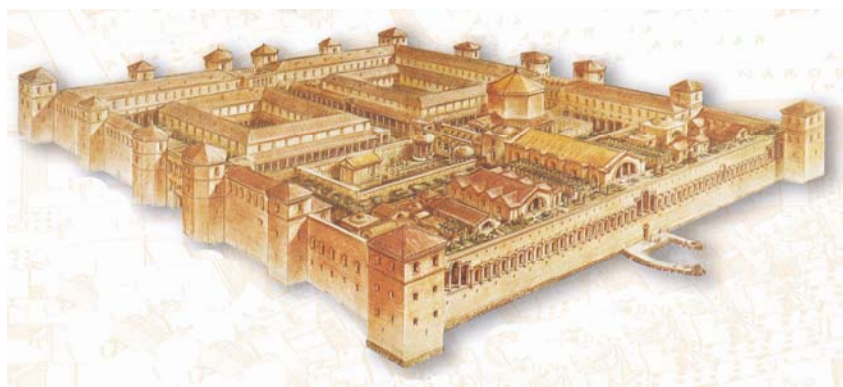

Splitska luka i Riva snimljena iz zraka

revodiv splitski lokalizam koji znači i pokrov i ugostiteljsku terasu, a dolazi od mletačkog *stecato* = ograda od letava), parkiranim motorima, neučvršćenim klupama, neprimjerenim cvijećem i zelenilom. Jednostavno vapila je za temeljitim uređenjem i dotjerivanjem.

Povijest nastanka Rive

Bez obzira što se pojam Rive službeno tumači nešto šire i obično uključuje i prostor ispred Prokurativa i samostana Sv. Franje (sadašnji Trg dr. Franje Tuđmana), u predodžbi je

Crtež Dioklecijanove palače s naznakom začetka pristaništa

svakog stanovnika Splita Riva strogo omeđena Marmontovom ulicom na zapadu i Hrvojevom ulicom na istoku i u duljini od gotovo 400 m obuhvaća današnju ulicu Hrvatskoga narodnog preporoda. To je već dugo vremena isključivo pješački prostor, a obuhvaća južno pročelje Dioklecijanove palače i klasicističke zgrade koje se na nju nastavljaju u ravnoj liniji prema zapadu sa zgradama približno iste visine. To je zapravo najstariji splitski prostor koji se nasipanjem počeo razvijati nedugo pošto je ovdje izgrađena slavna Dioklecijanova palača, najočuvanija kasnoantička palača na svijetu, s površinom od 30.000 m² (i dimenzijama od 216 m na zapadu i istoku te 181 m na jugu i 175 m na sjeveru).

Dioklecijan (243.-316.) je potekao iz siromašne obitelji, vjerojatno iz obližnje Salone i izvorno se zvao

Diokles, a bio je rimski car između 284. i 305. i jedini koji se sam povukao s prijestolja. Za svoje je umirovljeničke dane izabrao mjesto u blizini rodnog grada i u središtu Jadrana te nadomak granice istočnoga i zapadnog dijela Carstva, odakle je mogao pažljivo motriti sva politička zbivanja.

Južno je pročelje Palače bilo u svome donjem dijelu izgrađeno od kamenih blokova i osim vrata prema moru u sredini (Mjedena vrata – Porta Aenea, danas južni ulaz) imala je

Palači bila smanjena fortifikacijska vrijednost. Obala je naknadno nasuta, a i more je, čini se, bilo otprilike 1,5 m niže. Ipak u istraživanjima 1986. na udaljenosti od 12,5 m pronađen je rub antičke obale od kamenih blokova neutvrđene duljine.

Nakon Dioklecijanove smrti palača je bila mjesto u kojem su povremeno boravili vladari, dostojanstvenici i uglednici. Postupno se raskošna carska rezidencija pretvarala u grad, a do nagle je urbanizacije došlo nakon rušenja Salone početkom 7. st. Novo je stanovništvo uveklike promijenilo raspored unutar zidina i stvaralo grad prema svojim potrebama. Split se već u 10. st. počeo iz Palače širiti prema zapadu i vrlo je brzo postao najvećim i najmoćnijim gradom na našoj obali, koji u 13. st. ima 10.000 stanovnika i razvijenu pomorsku trgovinu s prekomorskom Apulijom i Bosnom na kopnu. Krajem 14. ili početkom 15. st. grad potpuno izlazi iz prvobitne jezgre jer je zapadno predgrađe opasano pravim zidinama i kulama. Tada je luka, koja je nastala nasipanjem između jugoistočne i zapadne kule, bila s obje strane zaštićena zidovima, ali i u vrlo lošem stanju jer ju je trebalo zaštititi od zasipanja i urušavanja.

Nakon 1420. kad su dalmatinski gradovi zajedno sa Splitom došli pod

Crtež Splita i luke iz 16. st.

Jedna od najstarijih sačuvanih razglednica splitske Rive

vlast Venecije grade se utvrde, plemićke palače i kuće bogatih građana. Na splitskoj je obali, pokraj ostataka jugozapadne kule izgrađen kaštel za mletačku posadu s tri osmerokutne kule i jednom manjom prema moru,

Tijekom 16. i 17. st. splitska je luka zapuštena i nije se mnogo izmijenila u odnosu prema srednjovjekovnoj. Tada se u blizini jugoistočne kule gradi prvi lazaret poradi povećane trgovine s Bosnom, a ujedno su uz južni zid prigradene manje kućice koje su potom porušene. U vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.) cijeli se Split, uključujući i obalu, posebno utvrđuje. Ekspanzija trgovanja potaknula je gradnju velikog lazareta na mjestu staroga i taj je prema svjedočenju putopisaca bio jedan od najljepših i najprostranijih u Europi. Ako su točni podaci ondašnjega gradskog čelništva, karavane su znale brojiti i do 500 konja. Karantena je za putnike i robu trajala 21 ili 42 dana, ovisno o zdravstvenoj opasnosti, a sva se roba i posebno raskuživala.

Dalmacija je krajem 17. st. i prestankom turske opasnosti najprije bila pod austrijskom vlašću, a onda je od 1805. do 1813. došla pod upravu Francuza. Nova vlast gradi ceste i mostove te ruši cijele četvrti i utvrde. U Splitu je te radove obavljao francuski maršal August Frédéric Louis Viese de Marmont. Najprije je

naudio rušenje svih kućica prislonjenih uz Palaču, što nije obavljeno zbog brzog i nenadanog odlaska Francuza, ali je srušen južni dio mletačkog kaštela te svi bastioni i polubastioni. Tim je građevnim materijalom nasut prostor između mletačkog kaštela i samostana Sv. Frane. Tako je formiran jedinstven prostor od jugoistočne Dioklecijanove kule odnosno od lazareta od Marmontova puta i perivoja. Od negdašnjega mletačkog kaštela ostale su samo dvije sjeverne kule koje su djelomično sačuvane u zgradi današnje banke. Maršal je Marmont planirao da sve kuće na novonastaloj obali budu i istoj liniji i da im pročelja budu stilski istovjetna, ali to nije ostvareno

jer ondašnji vlasnici nisu imali novca za tako skupe projekte. Ispred negdašnjega kaštela bila je izgrađena najprije manja, a potom veća zgrada Lučkoga zdravstvenog poglavarstva koja je s Rive uklonjena tek 1875. kada je Split posjetio car Franjo Josip I.

U međuvremenu je nastavljena gradnja visokih zgrada unutar Palače i u njezin južni zid, ali i na zapadnom dijelu obale koji je u cijelosti formiran do 1857. U to je vrijeme lazaret bio minimalno iskorišten, a istočni mu je dio porušen kada se 1877. probijala trasa željezničke pruge i izgrađeno skladište soli. Šezdesetih je godina proširen negdašnji mletački gat prema istoku i lazaretu, a potom su srušene kapucinske zidine i na tome je mjestu nasuta široka obala kakva je uglavnom i danas.

Valja reći da je sve do 1860. Splitom upravljao vojni i administrativni aparat iz sjeverne Italije (Lombardije i Veneta), a tada je na vlast do 1880. došla autonomaška uprava na čelu s Antoniom Bajamontijem (1822.-1891). Bajamonti je bio liječnik i izdanak jedne od najuglednijih splitskih obitelji te kao autonomaš protivnik sjedinjenja Dalmacije i Hrvatske. No istodobno je bio vjerojatno najuspješniji i najzaslužniji splitski gradonačelnik. Vlastitim je novcem izgradio

Pogled na Bajamontijevu fontanu i palaču

raskošno kazalište (izgorjelo u požaru 1881.), osmislio i izgradio veći dio Prokurativa, uveo plinsku rasvjetu i obnovio Dioklecijanov vodovod, a probijao je i nove popločene ulice. Još je prije uz samostan Sv. Frane izgradio i vlastitu četverokatnu palaču Bajamonti (poslije se zvala Dešković), koja je bila urbanistički ključna u oblikovanju zapadnog ruba obale. Na sjecištu osi Prokurativa i Palače, unutar Marmontova perivoja, dao je prilozima građana u čast obnove vodovoda izgraditi monumentalnu fontanu koju je prema nacrtima slikara Luigija Ceccona izradila milanska radionica Dell' Ara. Ironija je što je tzv. *Bajamontuša* (koja se inače nije tako zvala) gotovo jedini spomen na toga izuzetnog gradonačelnika, a srušena je 1947., navodno zato što je središnji lik držao snop šiblja (*fascis*), iako je fontana postavljena desetljećima prije nastanka fašizma. Riva je za njegova mandata prvim regulacijskim planom dobila svoj sadašnji urbanistički izgled.

Ono što se poslije zbivalo više-manje je poznato. Na jugozapadnome uglu lazareta izgrađena je krajem 19. st. zgrada Lučkog poglavarstva. Zapadno od Palače izgrađena je jedna kuća u maurskom stilu koja je prekrila istočnu kulu mletačkog kaštela. U to su vrijeme cijelom duljinom obale posađeni dudovi (murve) u dva reda. Veći je dio istočnog dijela Prokurativa podignut do 1911., tako da je Marmontova ulica okružena kućama s obje strane, a završni je spoj na srednju građevinu izveden 1928., no tu nikad nisu izvedene predviđene arkade. Još prije I. svjetskog rata obnavljao se, za mnoge nesretno i nespretno, i samostan Sv. Frane. U to je vrijeme na mjestu jedne srušene zgrade izgrađena četverokatnica *Jadranske banke* koja je zaklonila i drugi kaštel.

Na međunarodnom je natječaju za uređivanje prigradnji južnog pročelja nagrađen bečki arhitekt Alfred

Keller koji je predvidio rušenje svih preostalih (većina je srušena koncem 19. st.) i dogradnju secesijskih i živopisnih kućica. To je i učinjeno 1923. godine. U 1928. na mjestu uklonjenih dudova posađene su palme, a trošne su se zgrade lazareta pokušale preurediti u gradske uredske prostore. Jedna je od kuća u novome zapadnom nizu pregrađena za potrebe *Prve pučke dalmatinske banke* koja visinom nametljivo strši iznad ostalih zgrada.

Sudeći prema starim razglednicama, Riva sve vrijeme do II. svjetskog rata, osim uz zgrade i uskom obalnom pojasu, bila bez ikakva popločenja, već je nabijeni zemljani nasip bio prekriven sitnijim šljunkom. Poslije smo od glavnog inženjera gradilišta doznali da je u središnjem dijelu bilo i betona koji je zaliven asfaltom.

di posjeta cara Hajla Selasija i prihvatanje njegove luksuzne jahte. U uređivanju grada za Mediteranske igre 1979. Riva je konačno zatvorena za promet i njezin je jugoistočni dio uz more hortikulturno uređen. No asfalt je i dalje ostao kao glavna i najveća površina. Od ostalih važnih događaja treba navesti 1995. i gradnju kanalizacijskog kolektora. Nedugo potom Marmontova je ulica popločena kamenom i zatvorena za promet.

Natječaji za uređenje Rive

Gradske su vlasti Splita znale da Riva zahtijeva žurne i obuhvatne zahvate zbog zapuštenosti, oštećene asfaltne površine, neujednačenosti nogostupa, neodgovarajuće rasvjete i neprilagođene hortikulture. Tako je u ožujku 1997. grad Split raspisao, a Društvo arhitekata Splita provelo,

Splitska Riva uoči preuređenja

Ratna su stradanja i poslijeratna obnova donijeli nove promjene jer su konačno porušeni svi ostaci lazareta, središnji dio Rive asfaltiran, a negdašnji atraktivni zatvoreni prostor pretvoren je u najobičniju prometnicu. Priča se da je u šezdesetim godinama jedan dio Rive popločen ukrasnim opekama gotovo preko noći ra-

opći javni i anonimni natječaj za izradu urbanističko-arhitektonskog rješenja za uređenje Rive. Natječajni je program izradio gradski Ured za povijesnu jezgru, a autori su bili Duško Marasović, dipl. ing. arh., i mr. sc. Maja Maroević, dipl. ing. arh. U izradi programa sudjelovali su prof. dr. sc. Jerko Marasović, prof.

Riva odnosno Obala hrvatskog narodnog preporoda na planu grada

dr. sc. Željko Rapanić, Goran Borčić, prof., i mr. sc. Katja Marasović za prostorno-povijesni razvoj, za značenje i funkciju u urbanoj strukturi Splita i Luke Draško Bižaca, dipl. ing. arh., a mr. sc. Mario Kezić i mr. sc. Goran Nikšić sa stavovima ondašnje Državne uprave za zaštitu spomenika kulture u prirodne baštine. Predsjednik je ocjenjivačkog suda bio mr. sc. Nikola Grabić, tadašnji gradonačelnik, a članovi uz konzervatora mr. sc. Joška Belamarića i arhitekti prof. dr. sc. Hildegard Auf Franić, Vjekoslav Ivanišević, Berislav Kalogjera, Duško Marasović, prof. dr. sc. Jerko Marasović, prof. Boris Podrecca i dr. sc. Radovan Tušek. Bila su imenovana i tri zamjenika članova ocjenjivačkog suda (Maja Marojević, Gorki Žuvela i Ivana Bojić), a zbog značenja natječajna osnovana je i posebna savjetodavna stručna skupina u kojoj su bili ugledni splitski sveučilišni profesori, urbanisti, kipari, slikari, pjesnici i publicisti.

Natjecatelji su u svom rješenju morali posebno predvidjeti obnovu porušene fontane i izgradnju nove, a od njih se tražilo da urbanistički i arhitektonski riješe prostor od Matejuške do Pazara.

Na natječaj je prispjelo 15 radova i ocjenjivački je sud u dogovoru sa savjetodavnom stručnom skupinom

dodijelio tri jednako vrijedne treće nagrade autorskim timovima: Zoranu Danilovu, dipl. ing. arh., i Niki Mrčiću dipl. ing. arh., iz Splita; Ivanu Crnkoviću, dipl. ing. arh., iz Zagreba i Emilu Šverku, dipl. ing. arh., iz Splita; te Tamari Rogić, dipl. ing. arh., Antunu Dikliću, dipl. ing. arh., i Brunu Dikliću, dipl. ing. arh., iz Zagreba. Ocjenjivački je odbor zaključio da su provođenjem natječaja stvoreni stvarni uvjeti da se u kratkom vremenu mogu dobiti kvalitetna projektna rješenja cijelog prostora i njegovih dijelova, unatoč činjenici da nisu dodijeljene prve dvije nagrade, ali uz uvažavanja brojnih stavova i rješenja iz natječajnih radova oko kojih je postignuta suglasnost.

Članovi suda su između ostalog za buduće uređenje Rive posebno usvojili zaključke kako je Riva s graditeljskom strukturom koja je okružuje, hortikulturom i simbolima određen prostor u kojem intervencije trebaju očuvati i potencirati postojeće značenje i značaj urbanih elemenata, da su palme važan dio slike o Rivi i da ih je potrebno sačuvati, da je na mjestu negdašnje fontane neizbježna nova fontana bez koje je postojeći klasicistički koncept osiromašen, da se u izradi urbane opreme pokušaju sniziti *štekati* pred pročeljima klasicističkih kuća i da se dio Malog mula do Matejuške izjednači s istočnim

dijelom te time u cijeloj duljini Rive omogućiti privezivanje brodova i uski pojas uz more pretvori u usporednu šetnicu.

Drugi je natječaj raspisan nakon šest godina na temelju prije provedenog natječaja jer je ocijenjeno da su preporukama ocjenjivačkog suda stvoreni uvjeti za dobivanje kvalitetnih projektnih rješenja u predloženim granicama zahvata. Raspisan je natječaj za izradu idejnog rješenja uređenja i urbane opreme središnjega dijela splitske Rive, a natječaj je bio javni, državni, opći i pozivni i u jednome stupnju anonimn. Raspisalo ga je Gradsko poglavarstvo, a provelo Društvo arhitekata Splita na temelju Pravilnika Udruženja hrvatskih arhitekata.

Natječajni je zadatak izradila gradska Služba za prostorno planiranje. U ocjenjivački su sud kao predstavnici grada imenovani gradonačelnik Miroslav Buličić, dipl. iur., Edaurd Katačić, dipl. ing. arh., Branko Tonković, dipl. ing. građ., i Ivana Bojić, dipl. ing. arh., a kao predstavnici provoditelja (DAS-a) arhitekti prof. dr. sc. Hildegard Auf Franić, Hrvoje Njirić, Jerko Rošin, Tonči Žarnić i Idis Turato. Za konzultante su ocjenjivačkog suda angažirani konzervatori mr. sc. Joško Belamarić i mr. sc. Goran Nikšić, arhitekti dr. sc. Robert Plejić i Duško Marasović te sociologinja prof. dr. sc. Inge Tomić Koludrović. Na natječaj su posebno pozvani (ukupno 7) neki autori prema rezultatima s prijašnjeg natječaja te referencija na sličnim zadacima u drugim gradovima (Makarska, Trogir, Split, Pag, Dubrovnik i Rijeka).

U programu je istaknuto da se osniva na prijašnjem natječaju koji je dao kvalitetne podatke za cjelinu zahvata te da su uključeni u natječajni program koji su svojevrsna kompilacija dosadašnjih spoznaja o tome prostoru i sugestija za njegovu uporabu. Spoznaje su zasnovane na valorizaciji povijesnog razvoja cijelog prostora te njegove vrijednosti i ulo-

ge u društvenom životu grada, a stavovi su konzervatora zajedno s komentarima priloženi u cijelosti.

Natječaj za izradu idejnog rješenja i urbane opreme središnjega dijela splitske Rive raspisan je u dnevnom tisku 3. studenoga 2004., a na njega je pristiglo je 11. rješenja. Ocjenjivački je sud na sjednici održanoj 5. ožujka 2005. većinom glasova prvu nagradu dodijelio autorskom timu *3LHD* iz Zagreba (vrijednu 100.000 kuna), drugu prof. Nenadu Fabijaniću iz Zagreba i treću autorskom timu u sastavu: Zoran Danilov, Vjeko Ivanišević i Niko Mrčić iz Splita. Zanimljivo je da su sva nagrađena rješenja pristigla od pozvanih autora te da su pozvani sudionici dobili po 20.000 kuna.

Ocjenjivački je odbor za prvonagrađeni rad istaknuo da je najsuvremenije interpretirao zadanu temu i inventivno prepoznao identitet Rive te predvidio njezin mogući budući život. Određivanje ploha čini plošnu intervenciju pomalo trodimenzionalnom te ostavlja mogućnost individualizacije u uporabi. Istodobno je usklađeno postojanje cjelovitosti i fragmentacije, a integrirana su povijesna cjelovitost i prirodne vrijednosti. Predloženo je da bi u razradi trebalo predvidjeti ekstremne vremenske uvjete te da bi nosači svjetla trebali biti dizajnirani u skladu s ostalim elementima projekta. Nosači su ten-di (štekati) riješeni posebno prozračnom konstrukcijom i u skladu su s rješenjem partera. Posebno je uspješnim ocijenjena interakcija dizajna s pretpostavljenim protagonistima i događajima. Ujedno je zaključeno da konceptualna izvedenica pikseliziranog mora nije ključna za vjerodostojnost koncepta te da prijedlog uklanjanja malog mula ne prihvaćaju konzervatori.

Društvo arhitekata Splita nakon odluke ocjenjivačkog suda tiskalo je poseban katalog natječajnih radova i organiziralo javnu izložbu koja je bila u palači Milesi izuzetno dobro

posjećena, a u prostorijama DAS-a održana je i javna rasprava o natječaju i prvonagrađenom rješenju. Ocjenjivački je sud zaključio i predložio Gradskom poglavarstvu da prvonagrađeno rješenje prihvati za daljnju razradu i realizaciju.

Reakcije na odabrano rješenje

Valja reći da je za poznavatelje splitskih urbanističkih i arhitektonskih prilika veliko iznenađenje bila činjenica da je na natječaju prvonagrađeni rad odabran gotovo jednoglasno (samo s jednim glasom protiv). Nakon natječaja počela se izrađivati sva potrebna dokumentacija za poče-

nego što se u početku predviđalo jer je stanje infrastrukture koja se u Rivi često nekontrolirano ugrađivala bez ikakva smislenoga plana i reda bilo mnogo nepovoljnije od očekivanog. Ujedno je utvrđeno da je obala znatno podlokana i da ju treba dodatno osigurati i urediti. Za izvođača je izabrana splitska tvrtka *Konstruktor-inženjering* d.d. s kojom je ugovor potpisan 11. listopada 2006. i radovi su počeli 16. listopada 2006. Ugovorena je cijena ukupnih radova, uključujući i opremu, nešto veća od 80 milijuna kuna (s PDV-om), a financirat će se iz municipalnih obveznica koje je izdao grad Split.

Maketa budućeg izgleda Rive

tak radova koji su predviđali preuređivanje samo dijela Rive, od zidina Dioklecijanove palače na sjeveru, preko cijele površine današnje središnje šetnice i od Marmontove ulice na zapadu do južnoga ulaza u Palaču. Ukupna je površina zahvata od obalnog pojasa 14.700 m².

Projektanti iz Studija *3LHD* prilagodili su glavni i izvedbeni projekt zahtjevima investitora i konzervatora i na temelju toga raspisan je natječaj za izbor izvoditelja. Valja odmah reći da je zahvat ispaao nešto skuplji

Prigovori su rješenju započeli mnogo prije. Najprije su počeli pomalo neozbiljni prigovori vezani uz činjenicu da su nagrađeni projektanti iz Zagreba. Zatim se počelo prigovarati činjenicu da će se Riva popločiti velikim betonskim pločama, umjesto kamenom kako su to mnogi zagovarali. Iskazano nezadovoljstvo prešlo je na političku razinu. Čak je početak radova obilježen javnim prosvjedom, neki govore malobrojnih sudionika. Ipak je jedan dio gradilišne opreme završio u moru.

Zamjeralo se da novo rješenje narušava spomeničku vrijednost Dioklecijanove palače, koje je kao posebna vrijednost svjetske graditeljske baštine pod zaštitom UNESCO-a. Neki su zbog toga napisali i pismo Francescu Bandarinu, direktoru Centra za svjetsku kulturnu baštinu UNESCO-a u Parizu i pozvali ga da dođe u Split da spriječi daljnju devastaciju. Zbog toga je UNESCO od Ministarstva kulture tražio posebno očitovanje.

Sredinom studenoga su na sastanak s direktorom Centra UNESCO-a i njegovim suradnicima u Pariz otputovali mr. sc. Goran Nikšić i predstavnik projektanta Saša Begović, dipl. ing. arh., koji su potanko predstavili projekt uređenja i urbane opreme splitske Rive. Stručnjaci UNESCO-a nakon detaljnog su razmatranja zaključili da projekt znatno poboljšava stanje povijesne jezgre jer uključuje obnovu cjelokupne infrastrukture, racionalizira uporabu prostora i poboljšava pješački promet. Ujedno su ocijenili da je projekt postigao visoku stručnu razinu i da su u njegovoj izradi poštovane sve procedure predviđene međunarodnim standardima. Doduše iako to izrijekom nije rečeno UNESCO ni formalno nije imao što tražiti. Radovi se naime u cijelosti izvode izvan zaštićenoga korpusa Palače i tu se njegove stručnjake zaista nema što pitati.

No priča o uređenju Rive započela je i o njoj se raspravljalo po medijima. Tada se očitovao cijeli niz razmišljanja o ovome svima znanom prostoru. Čula su se očitovanja o tome da je sadašnjim stanjem vizura Palače oštećena te da tome pridonose i palme koje su ju svojom visinom dobro zakrile. Iako su davno napravljene nekima sada smetaju i Kellerove kućice. Smetaju im i nove tende za štekate koje su inače prozirne i automatski se prilagođavaju suncu te pružaju zaštitu od ultraljubičastih zračenja. Nekima je smetalo i to što su mnoga rješenja predviđena u idejnom rješenju sada izbačena, primje-

rice izjednačivanje obalne linije koja bi tom dijelu splitske luke dala novu uporabnu vrijednost budući da je na većem dijelu zapadnog dijela Rive more vrlo plitko. I zaista je teško dokučiti što je natjeralo splitske konzervatore da najprije preporuče, a potom zabrane takav zahvat. Slično je i s malim mletačkim mulom i obalnim zidom, mulićem i zidićem kako im tepaju Splićani.

Jedan je dio prigovora bio zasnovan na tome kako će biti oštećeni ili nepovratno izgubljeni potencijalni vrijedni arheološki nalazi. To također ne stoji jer se čini da arheolozi i graditelji od samog početka radova vrlo dobro surađuju. Valja ipak reći da je bilo i vrlo trezvenih reakcija i da su mnogi rekli kako je sve što se počelo raditi nikako ne može biti lošije od onoga što je dotad postojalo. Da bi se izbjegli nesporazumi s novinarima za kontakte je zadužen i poseban glasnogovornik.

Zanimljivo je bilo traženje ostrašćenih protivnika sadašnjeg uređenja Rive koji su tražili da se pitanje njezina uređivanja riješi referendumom,

što bi zaista bio neobičan doprinos suvremenoj demokratskoj praksi.

S Brankom Poljanićem, dipl. ing. građ., članom Poglavarstva zaduženim za urbanizam i zaštitu okoliša, te voditeljem projekta u ime investitora, kratkotrajno smo razgovarali u zgradi splitskog Poglavarstva. Od njega smo dobili i svu dokumentaciju sve dopisivanje koja se vodila s UNESCO-ovim centrom u Parizu, kao i pismo koje je Francescu Bandarinu u ime provoditelja natječaja uputio predsjednik Društva arhitekata Splita Dražen Pejković, dipl. ing. arh.

Rekao nam je da ga je najviše povrijedilo to što su sada protiv projekta oni koji su svojedobno ovakvo rješenje i odabrali. Naime sadašnje je Poglavarstvo naslijedilo izabrani projekt i pripremilo ga za izvođenje.

Pojavljuje se ponovno i problem vraćanja Bajamontijeve fontane, iako se to predviđalo u samo jednom od pristiglih rješenja. Mnogi misle da je njezina umjetnička vrijednost upitna, a konzervator Belamarić tvrdi da nije sačuvana ni jedna fotografija

Pogled na budući izgled dijela Rive ispred Prokurativa

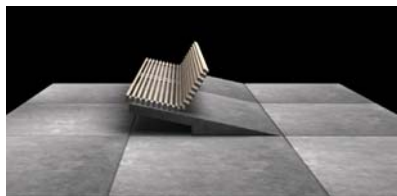
njezinih detalja, pa da bi je jednostavno bilo nemoguće faksimilski obnoviti.

Ing. Poljanić nam je potvrdio da će se radovi nakon završetka središnjeg dijela nastaviti i na zapadnoj i na istočnoj strani Rive. Ujedno nam je rekao kako su na pomolu nove rasprave jer se pojavio prijedlog da se izgradi podzemna garaža ispod Prokurativa. Naime kao rijetko gdje u Splitu je velik problem nedostatak parkirališnog prostora. Kako će tu ideju dočekati oni koji su obično protiv svega što se radi nije teško zamisliti.

Projektno rješenje

O nagrađenom smo rješenju razgovarali sa Sašom Begovićem, dipl. ing. arh., jednim od partnera (vlasnika) Studija 3LHD d.o.o. za arhitekturu i urbanizam. Preostali su partneri Marko Dabrović, Tatjana Grozdanić Begović i Silvije Novak. Taj cijenjeni i višestruko nagrađivani studio djeluje 12 godina i sada ima dvadesetak zaposlenih, a nitko nije stariji od četrdeset godina. U razgovoru je ing. Begović potvrdio da ono 3LHD ništa ne znači (samo otprilike tri ljevaka i hard disk), a ime je nastalo na brzinu kada su morali potpisati prvi natječajni rad. U projektni tim za splitsku Rivu uključeni su svi partneri i osnivači, ali i zaposlenica Irena Mažer, dipl. ing. arh. Čini se da je u studiju inače teško precizno ustanoviti što tko određeno radi, pa je primjerice kao glavna projektantica za izvedbeni projekt potpisana Tatjana Grozdanić Begović, a kao projektanti su navedeni Saša Begović i Irena Mažer, iako sve kontakte s javnošću i projektantski nadzor na gradilištu obavlja Saša Begović. No na web stranici navedeni su kao članovi projektnog tima svi partneri i Irena Mažer, a kao suradnici projektnog tima Krunoslav Szoersen, dipl. ing. arh., i Ivan Milonja, dipl. ing. arh. Doduše navedeno je još mnogo suradnika, posebno dizajnera urbane opreme, uređenja krajobraza, elek-

troinstalacija i rasvjete, hidroinstalacija te čak i vizualizacije. Saša Begović nam je potvrdio da uvijek imaju mnogo suradnika pa da im, primjerice, obalne rubove projektiraju stručnjaci iz IGH-a.

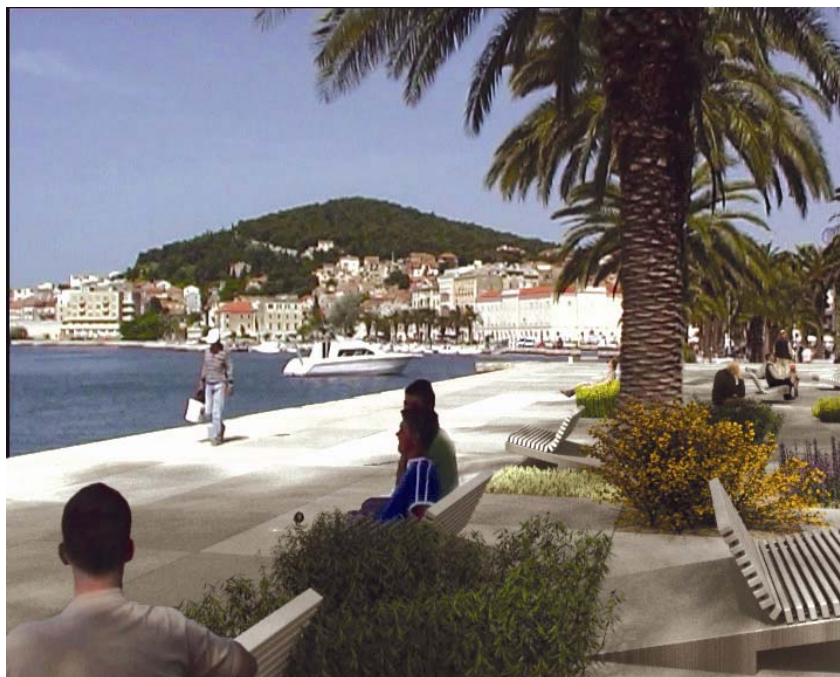
Prikaz jedne od klupa na budućoj Rivi

U razgovoru smo doznali da je natječaj za uređenje splitske Rive bio jedan od najpripremljenijih na kojima su ikad sudjelovali. Sve im je bilo pri ruci i bili su opremljeni svim potrebnim podacima i podlogama. Svukom koja se digla ing. Begović smatra potpuno nepotrebnom, a određene promjene koje je u odnosu na idejno rješenje sugerirao investitor smatra sasvim normalnim pa čak i poželjnom suradnjom; ne smeta ga ni činjenica što se nije počelo s obnovom cijelog prostora za koji je natječaj raspisan, jer je i sam uvjeren da se cijelo područje i nije mog-

lo potpuno prometno izolirati te da se moralo podijeliti u faze.

Najčudnije su primjedbe da na Rivi nema kamena, a kamena će sada biti mnogo više nego što ga je na njoj ikad bilo. Prije početka razrade idejnog rješenja temeljito su proučili prostor Rive i zaključili da je to živ prostor na kojemu ima mnogo raznovrsnih zbivanja. Tamo se, primjerice, svake godine organizira i velika izložba *Boat-show* i tada je sve pretrpano dizalicama koje brodice podižu i spuštaju u more. Bilo je i trka starih automobila iz kojih se cijedilo ulje. To zaista ni jedan kamen ne bi mogao podnijeti. I u skladu s prostorom to moraju biti velike ploče (1,5 x 1,5 m), a takav kamen, ako ga uopće i ima, zaista mnogo stoji. Ove će velike ploče proizvesti *Konstruktor* u šest nijansa koje se mogu međusobno kombinirati.

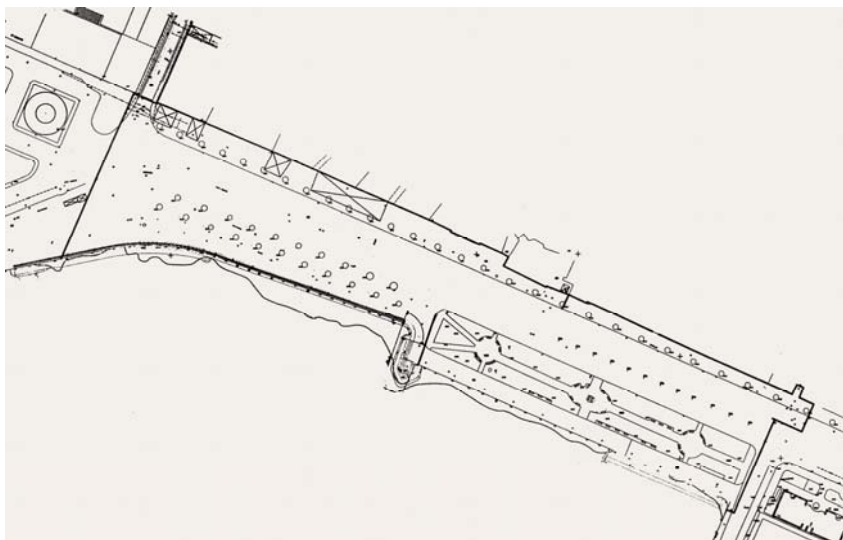
Ono što je Rivi bilo potrebno, posebno kada se uredi prostor ispred Prokurativa s jedne i Lučke kapetanije s druge strane, jest kompletan projekt komunalnog uređenja, rješavanje kompletne infrastrukture koja nikad

Jedan od prikaza izgleda buduće Rive

nije bila uređena. Time se pomaže i Palači jer se rješava kanalizacija Kellerovih kućica i podrumskih prostora. Uostalom rješava se i sumporni ispušt koji se baš u more izliva iz pravca Marmontove i ima zaista neugodan miris.

Tlocrt sadašnjega obuhvata radova na Rivi

A sada ćemo reći nešto o projektu o kojem smo dosta čuli u razgovoru, pročitali tehnički opis te vidjeli maketu i mnogo zornih prikaza. Riječ je zaista o vrlo jednostavnom rješenju, parternom, što bi rekli arhitekti, koje u sam prostor vrlo malo intervenira. Najveća je promjena što se svi *štekat* odmiču od zidova zgrada jer je taj prostor dosad bio zakrčen. Zapravo se na Rivi formiraju posebne zone: uz južna pročelja zgrada, linija *štekata* (s pripadajućim terasama), središnja promenada, zona zelenila s tri urbana parka i obalni rub.

Svi će *štekat* dobiti jednoobrazne bijele tende koje su posebno dizajnirane te standardizirane stolove i stolice, iako će se dozvoljavati određena sloboda u izboru podmetača. Za određene će prostore biti postavljeno nekoliko vrsta klupa koje posebno dizajnira Grupa *Numen*. Bit će postavljeni koševi za otpatke i fontane za vodu koje će se uključivati senzorima. Velika se pozornost posvećuje rasvjeti cijeloga prostora,

navodno će Riva dobiti LED (light-emitting diode) rasvjetu pete generacije kojom će se posebno osvjetljavati zona između *štekata* i pročelja zgrada, ali i palme i nadstrešnice. No mjestimice je predviđeno i podno osvjetljenje.

Zelenilu je posvećena posebna pozornost, osobito i stoga što je zatečeno zaista neprimjereno. I zelenilo će biti postavljeno u modulima koje čini popločenje (1,5 x 1,5 m). Ustraje se na autohtonim sredozemnim vrstama, a kombinira se boja listova, cvjetova i mirisa. Neke su od njih grmovi, a neke pokrivači tla. Predviđena je tako u tamnozelenoj boji leprika, timijan, brnistra, ružmarin i liriopa. U zelenoj se boji potom predviđa čuvarkuća, mažuran, mirta, žutilovka i šimšir, a u sivoj dubačac, klas, santolina, kadulja, lavanda, smilje, gazanija, kotrljan i festuka.

Nekako se u ovom projektu *3LHD*-a sve čini i jednostavno, prisno i bez mnogo kompliciranja. A nije na odmet reći da su izabrali i najbolje suradnike. Primjerice, dizajnerska grupa *Numen* (čine je Jelenko Hercog, Sven Jonke, Christoph Katzler, Nikola Radeljković i Toni Uroda) stekla je već i međunarodnu afirmaciju u dizajnu pokušava, posebno stolaca, a imaju studije u Zagrebu i Beču.

Tvrtka *Nova-lux* iz Osijeka, kojoj je vlasnik Zlatko Galić, dipl. ing. el., pripada najznačajnijim hrvatskim tvrtkama za dekorativnu rasvjetu. A suradnica za uređenje krajobraza mr. sc. Ines Avdić, dipl. ing. agr., asistentica je u Zavodu za krajobraznu arhitekturu, vrtnu umjetnost i ukrasno bilje Agronomskog fakulteta u Zagrebu. Stoga i ne čudi što je dosad Studio *3LHD* izradio gotovo 140 projekata, od kojih je četrdesetak izvedeno. Trenutačno između ostalog nakon pobjede na natječaju projektiranju najvišu zgradu u Zagrebu, 123 m visok neboder na uglu Selske i Ljubljanske i hotel *Lone* u Rovinju, a rade i urbanističko rješenje predjela Monte Mulini u Rovinju. A za Most hrvatskih branitelja u Rijeci i za *Expo 2005.* u Japanu dobili su međunarodna i domaća priznanja.

Posjet gradilištu

Gradilište smo posjetili početkom mjeseca prosinca 2006., u vrijeme kada su napetosti oko gradilišta već pomalo splasnule. Ipak smo zatekli dosta namjernika koju su se zavirivali kroz rupe u ograd. Na gradilištu smo zatekli Nina Velu, dipl. ing. građ., glavnog inženjera gradilišta iz *Konstruktor-inženjeringa*. On nam je rekao da su radovi započeli 16. listopada 2006., a trebaju biti završeni 1. svibnja 2007.

Glavni im je problem što nailaze mnogo instalacija. Dotrajale zamjenjuju, ali mnoge i nisu ucrtane ni u kakvim planovima. U fazi su iskopa, a sve su zatečene palme morali posebno zaštićivati 3 m od debla i opkopavati.

Na gradilištu ima dosta arheoloških istraživanja, neka su od njih očekivali jer je prethodno cijela Riva istražena georadarom. Trenutačno se najviše istražuju na području negdašnjega mletačkog kaštela i malog mušića. U dogovoru s arheolozima i konzervatorima cijelo su gradilište podijelili na četiri zone da jedni drugima ne smetaju. Ing. Vela je inače

Gradilišta

iznenađen kako je obalni nasip nesolidno i nestručno izveden.

Radovi na Rivi snimljeni iz Palače

Uređivanje kanalizacije i sumpornog odvoda iz Marmontove ulice

Od ing. Vele smo još doznali, a poslije se i sami uvjerali, da su svi kameni iz obale i obalnog zida posebno označeni i bit će opet ugrađeni na svoje staro mjesto. Zamijenit će se samo oni koji su potpuno propali.

U dijelu obale nasuprot Palači ugrađuju se veliki kameni blokovi, a pri radovima u moru koriste se i ronionicima. Na ostalim su dijelovima ug-

lavnom u fazi izvođenja radova na kanalizaciji i nastoje što više zateče-

noga sačuvati. Sretna je okolnost što je nedavno tuda prošao glavni kolektor pa su tijekom njegova polaganja zaštićene ili sanirane mnoge okolne instalacije. Pošto se riješe kanalizacije započinje pravi iskop, a materijal će se odvoziti na odlagalište u Dugobabe, odakle će se dovoziti sitnozrnat drobljeni kamni materijal. Predviđeno je da se kopa 91 cm od postojeće razine. Ako zateknu čvr-

tu podlogu na nju će staviti 30 cm visok završni sloj od drobljenoga kamenog materijala (posteljicu), a na to opet 20 cm visok nosivi sloj od stabiliziranoga drobljenoga kamenog materijala. Slijedi PEHD (*Polyethylene Haute Densité* – polietilen visoke gustoće) folija, potom 20 cm debela armiranobetonska ploča na koju se u cementnoj mješavini (5 cm) postavljaju predgotovljene armiranobetonske ploče debljine 16 cm.

Vjerojatnije će morati ići i mnogo dublje. Tada će zatečeno tlo nepoznatih svojstava zaštititi geokompozitom, geotekstilom i plastičnom mrežom te na njega staviti sloj od drobljenoga kamenog materijala od 10 cm. Na sve to dolazi nosiv sloj zdravog materijala čija će debljina biti prema potrebi, i sve do visine od 91 cm ispod razine poda.

Na gradilištu ima 55 radnika, ali će se taj broj vjerojatno povećavati. Ima i mnogo mehanizacije – velikih rovokopača i kamiona.

Dok smo razgovarali s ing. Ninom Velom naišao je i glavni inženjer projekta Vedran Marketić, dipl. ing. građ., od kojega smo doznali dodatne podatke o gradilištu. Poslije smo s ing. Velom obišli gradilište i pokušali od arheologa doznati jesu li što pronašli. Međutim, oni su poučeni lošim iskustvom dobili strogu zabranu da nam bilo što kažu.

Na kraju smo razgovarali i s Bojanom Jurićem, dipl. ing. arh., glavnim nadzornim inženjerom iz IGH-a PC Split. Njegova je tvrtka bila uključena i u konzalting, a investitoru je pomagala i u fazi nadmetanja. Ing. Jurić na gradilištu vodi tim od 4 nadzorna inženjera. Velik je problem blizina mora i podzemna voda koju su prisiljeni crpiti. Zasad radovi teku dobro, iako su očekivali mnogo više prekida raznih kabela što se srećom nije događalo.

Projekt je inače vrlo ozbiljan. Rok od 7 mjeseci izvoditelju je prekratak. Investitor će, ako zatreba, tražiti da

Raskopani dio obale uz Dioklecijanovu palaču

se radi i u tri smjene. No zasad je jedna smjena sasvim dovoljna.

Arheolozi se također moraju uklopiti, oni zasad svoj posao obavljaju prema zahtjevima svoje struke. Rađe svojom tehnikom i brzinom na koju su navikli. Rokovi se dogovaraju s izvođačem i međusobno se pokušavaju pratiti. Činjenica je ipak da se na velikoj površini pronalaze arheološki nalazi, ali to je nakon istraživanja georadarom u granicama očekivanja.

Veliki su problemi u obalnom zidu kojega je jedan dio potpuno odnijela nedavna velika oluja.

Sve u svemu ing. Bojan Jurić je vrlo zadovoljan s radovima jer svi rade ozbiljno i prema zakonima struke.

Zaključak

Pokušali smo iscrpno opisati jedan složen projekt i njegovu realizaciju tijekom koje se događalo gotovo sve što se na jednom gradilištu može dogoditi. Nakon dugotrajnog pos

ma treba paziti da se bi oštetila koja palma jer bi to moglo uzrokovati velike nedaće. Usto radi se na obali mora i uz podlokane obale, a podzemna voda svaki čas prodire u iskope pa ju je potrebno crpiti. Kraj svega toga radi se među mnogim raznovrsnim žicama i cijevima čija je namjena često i upitna. I rokovi su značajno "nategnuti" jer se Sudamija (7. svibnja – Dan grada Splita) ne može preskočiti i svečana procesija mora proći Rivom.

A kada sve spomenuto bude završeno, slijedi pažljivo uređivanje plohe pod budnim i strogim očima brojnih samozvanih nadzornika. Jer to je svačiji prostor pa ga svi tako i doživljavaju.

Sreća je ipak da na ovome zahtjev-

Primjetan je napredak radova

tupka pronalaženja najboljeg rješenja trebali su nesmetano započeti radovi koji su ionako složeni jer se izvode u samom središtu velikoga grada. Ali došlo je do protesta koji su srećom brzo prestali, a ima i mnogo arheoloških istraživanja. Pri iskopi

nom gradilištu svi ozbiljno rade svoj dio posla – od investitora, projektanta i izvođača do nadzora.

Branko Nadilo

fotografije i crteži:

B. Nadilo i arhiva projektanta